

UDK 27(091):09

Vanda Babič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

CERKVENOSLOVANSKA OSTALINA NA SLOVENSKEM –
ZGODBE, KRAJI IN OSEBNOSTI LJUBLJANSKEGA DELA

SUPRASELJSKEGA ZBORNIKA

(Prvi del besedil – do *Mučenja sv. Sabina*)

Avtorica se v svojem članku osredotoča na vsebinsko predstavitev ljubljanskega dela *Supraseljskega zbornika*, najobsežnejšega starocerkvenoslovenskega cirilskega spomenika iz 10.–11. stoletja. V nekdanji Kopitarjevi zapuščini, ki je danes del Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani, je pod sign. *Cod. Kop. 2* shranjenih prvih 118 listov menologija – cerkvenih beril za mesec marec. Prvi del zbornika oblikuje skupno devetnajst besedil, od tega je sedemnajst žitij pravoslavnih svetnikov ter po ena pohvala in molitev. V članku je podrobno predstavljenih prvih deset besedil.

The author concentrates on a presentation of the content of the Ljubljana portion of the Codex Suprasliensis, the longest Old Church Slavic Cyrillic manuscript of the tenth–eleventh centuries. In Kopitar’s archives, which are now in the Manuscript Collection of the National and University Library in Ljubljana, catalogued under *Cod. Kop 2*, it contains 118 preserved folia of a menology, the liturgical readings for the month of March. The first part of the Codex consists of nineteen texts of which seventeen are orthodox hagiographies, one an encomium, and one a prayer. The article gives a detailed presentation of the first ten texts.

Ključne besede: Supraseljski ali Retkov zbornik, najobsežnejši starocerkvenoslovenski cirilski rokopisni spomenik iz 10.–11. stoletja, menologij – cerkvena berila za mesec marec, ljubljanski, sankpeterburški in varšavski del zbornika, žitja pravoslavnih svetnikov, pridige Janeza Zlatousta

Key words: Codex Suprasliensis or Retko’s Codex, longest Old Church Slavic Cyrillic manuscript of the tenth–eleventh cc., menology – liturgy for the month of March, Ljubljana, St. Petersburg, and Warsaw sections of the Codex, orthodox hagiography, sermons of John Chrysostom

Supraseljski zbornik (Codex Suprasliensis) je najobsežnejši starocerkvenoslovenski cirilski rokopisni spomenik iz 10.–11. stoletja. Našel ga je M. K. Bobrovski¹ leta 1823 v Supraseljskem samostanu,² nedaleč (približno 15 km) od Białystoka, na severovzhodu Poljske (v takratni Zahodni Rusiji). Medtem ko je spomenik jezikovno, paleografsko in pravopisno prvi opisal A. H. Vostokov leta 1825 v reviji *Библиографические*

¹ *Михаил Кириллович Бобровский* (1784–1848) – ruski slavist in orientalist, eden prvih ruskih raziskovalcev, ki so znanstveno pristopili k preučevanju slovanskih jezikov [KME I: 204–05].

² *Monaster Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu* (osnovan 1498) – spada k Poljski avtokefalni pravoslavni cerkvi in je danes eden izmed šestih pravoslavnih samostanov na Poljskem.

лицы³ in ga postavil v 11. stoletje, je prvo izdajo spomenika v celoti pripravil Fran Miklošič⁴ na Dunaju 1851 po Kopitarjevem prepisu (*Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice Suprasliensi*). Sledili sta izdaji manjših odlomkov: leta 1868 izdaja I. I. Sreznjevskega treh odlomkov po prepisu v zapuščini Vostokova in enega odlomka po originalu sanktpeterburškega dela (vendar pa s prikazom celotne vsebine spomenika ter z analizo njegovega jezika in pravopisa; MOGUŠ 1971: 46), leta 1879 pa še izdaja Общества любителей древней письменности s prvim sešitkom sanktpeterburškega dela rokopisa.⁵ Po Miklošiču je celoten spomenik izdal šele Sergej Severjanov leta 1904 (Супрасльская рукопись. Том I. Памятники старославянского языка. Том II, вып. 1-й. Санктпетербург). Ponatis te kritične izdaje po paleografski metodi in z izčrpnimi podatki o izgledu besedila v opombah pod tekstom (MOGUŠ 1971: 46) je nastal v Gradcu 1956 v dveh knjigah z naslovom *Codex Suprasliensis. Editiones monumentorum slavlicorum veteris dialecti*. Izdaja Severjanova je kot osnova poslužila naslednji – bolgarski izdaji, prav tako v dveh knjigah: *Супрасльски или ретков сворник* (1982), ki peterburško izdajo dopolnjuje z reprodukcijami vseh strani iz originala in pri večini besedil še z grškimi izvornikom [КМЕ III: 777].⁶

Supraseljski zbornik je po vsebini zbornik cerkvenih beril za mesec marec (*menologij*) z žitji svetnikov pravoslavne cerkve in zbornik homilij (pridig) za postni in velikonočni čas (*panegirik*). V celoti obsega 285 strani (skupno 37 zvezkov/sešitkov = XXXVII kvaternijev)⁷ in 48 besedil, od tega je 24 žitij, 22 homilij (večinoma Janeza Zlatousta) ter po ena pohvala in molitev. Zbornik je v celoti napisal samo en zapisovalec – Retko⁸ – v prvi polovici 11. stoletja (okoli 1010) v zahodnem delu Vzhodne Bolgarije (blizu mesta *Панагюрице*; КМЕ III: 781). Po njem se spomenik imenuje tudi *Retkov zbornik*.

Shranjen je v treh evropskih nacionalnih knjižnicah. Prvi del – 118 listov – je dragocena last Rokopisne zbirke *Nacionalne in univerzitetne knjižnice* v Ljubljani (sign. *Cod. Kop. 2*) in je del Kopitarjeve zbirke slovanskih kodeksov.⁹ Obsega 16 sešitkov

³ А. Х. Востоков: Известие о вновь открытых древних словенских рукописях (о Супрасльской рукописи). *Библиографические листы*. № 14. Санкт-Петербург, 1825. 189–200. Дополнения и поправки к известию о Супрасльской рукописи XI века. *Библиографические листы*. № 36. Санкт-Петербург, 1826. 533–37 (И. И. Срезневский, *Филологические наблюдения А. Х. Востокова*. Санкт-Петербург, 1865. 156–67).

⁴ V literaturi se pojavlja tudi podatek, da je Miklošič izdal samo ljubljanski del spomenika [КМЕ III: 776], vendar je to napačna trditev, saj je v njegovi izdaji prepisanih vseh 48 besedil.

⁵ Več o delnih izdajah spomenika iz leta 1868 in 1879 ter kasnejših – P. Lavrova (Petrograd, 1915) in E. F. Karskega (Leningrad, 1928) – glej natančneje v: MOGUŠ 1971: 46 in [Blg 13–16].

⁶ Več o izdajah celotnega spomenika glej v: Vanda Babič, *Cerkvenoslavnska ostalina na Slovenskem – Žitja svetnikov v ljubljanskem delu Supraseljskega zbornika* (drugi del besedil – od *Mučenja sv. Sabina* do konca) [članek v tisku; predvidoma v: *Zora 77*, Maribor, 2011].

⁷ *Kvaternij* (lat. *quaternio*) – pola papirja v četverki, tj. *štirje* skupaj prepognjeni listi oz. *osem* v zvezek vpetih listov.

⁸ Njegov pripis z imenom je shranjen na skrajnem desnem robu strani 104a [Sev 207] ljubljanskega dela zbornika: ... ѿ помиловѣ рѣтѣка амин ... – sln. Gospod, usmili se Retka. Amen (glej še: Vanda Babič, *Cerkvenoslavnska ostalina na Slovenskem ...*; op. 6).

⁹ Jernej Kopitar se je za Supraseljski zbornik zanimal že pred izdajo Clozevega glagolita (1836), saj je želel oba spomenika primerjati med seboj, od Bobrovskega pa si mu ga je uspelo izposoditi šele nekaj let kasneje. Tako mu je ta leta 1838 na Dunaj najprej poslal drugi del rokopisa, katerega je Kopitar prepisal v prvih mesecih 1839. Po vrnitvi izposojenega dela je od Bobrovskega kmalu prejel še prvih 16 sešitkov, ki

= XVI kvaternijev;¹⁰ od tega po Severjanovu manjka pri *prvem* sešitku prvi list, pri *tretjem* četrti in peti, pri *enajstem* prvi in osmi list, pri *dvanajstem* prvi, četrti in peti (medtem ko je osmi list napačno vpet med peti in šesti kvaternij) in pri *šestnajstem* sešitku poslednja dva lista, tj. sedmi in osmi.¹¹ Ljubljanski del zbornika sestavlja prvih *devetnajst* besedil (sedemnajst cerkvenih beril za marec in sicer od 4. do 24. marca, ena pohvala in ena molitev). Zaradi manjkajočih listov so okrnjena naslednja besedila: – a) prvo (*Mučenje sv. Pavla in Julijane*) – manjka začetek; – b) tretje (*Čudeži sv. Konona*) – med besedilom manjkata dva lista; – c) enajsto (*Mučenje sv. Sabina*) – manjka zaključek; – č) dvanajsto (*Mučenje sv. Aleksandra*) – zgodba nima začetka, niti konca; – d) trinajsto (*Zgodba o vojaku*) – ohranjen je samo drugi del zgodbe; – e) štirinajsto (*Žitje Pavla Preprostega*) – v sredini besedila manjkata dva lista; in – f) devetnajsto (*Mučeniška smrt sv. Artemona*) – manjka zaključek zgodbe. Čeprav je po mnenju Severjanova pri ljubljanskem delu Suprasedelskega zbornika izgubljenih samo deset listov, lahko predvidevamo, da (vsaj) na začetku manjka več listov (in ne samo eden) z besedili za 1.–3. marec [KME III: 777]. Omeniti velja tudi prepričanje A. Marguliéa, da je večja vrzel tudi pri enajstem oz. dvanajstem sešitku – za en ali celo dva sešitka, saj vmes manjkajo besedila za 14. in 16.–18. marec.¹² Ljubljanski del spomenika je tudi sicer najbolj okrnjen, saj v obeh preostalih delih zbornika v besedilih skoraj ni vrzeli.

Drugi del – 16 listov – je leta 1856 (od posestnika Strelbickega) odkupil Atanasij F. Byčkov, takratni vodja Rokopisne zbirke Imperatorske javne knjižnice, in je danes shranjen v njeni naslednici – *Ruski nacionalni knjižnici* (Российская национальная библиотека) v Sankt Peterburgu (sign. *Q. p. I. 72*). Ruski del spomenika obsega dva polna sešitka – XVII. in XVIII. kvaternij – s *štirimi* besedili (dve Zlatoustovi besedi in dve cerkveni berili za 26. in 29. marec),¹³ od tega je prvo brez začetka (posledica vrzeli dveh zaključnih listov ljubljanskega XVI. sešitka), pri zadnjem besedilu pa njegov zaključek spada že v varšavski del.

jih je začel prepisovati 19. februarja, z delom pa končal 20. aprila 1840. Ne ve se, zakaj tega dela spomenika ni nikoli vrnil. Po Jagičevem mnenju, naj ne bi bila krivda samo na Kopitarjevi, ampak lahko kar na obeh straneh. Po Kopitarjevi smrti (1844) je bil prvi del zbornika leta 1845 skupaj s preostalo njegovo rokopisno zbirko prepeljan v Ljubljano – v last ljubljanske Licejske knjižnice, predhodnice današnje NUK (JAGIČ 1910: 212–13; MOŠIN 1971: 46).

¹⁰ Vladimir Mošin (1971: 47) je sešitke v ljubljanskem delu natančneje opredelil. Ker sem pri pregledu originala prišla do nekaterih drugačnih zaključkov, navajam tu še svoje popravke:

Mošin: ternij + kvaternij (manjka list) + ternij + kvaternij + kvinternij (manjka list) + 5 kvaternijev + ternij + binij + 4 kvaterniji (zadnjemu manjkata 2 lista) = 116 listov.

Popravki: ternij + **kvinternij** (manjka list) + ternij + kvaternij + kvinternij (manjka list) + 5 kvaternijev + ternij + binij + **2 kvaternija + kvinternij (manjka list) + ternij (manjka list)** = 118 listov.

¹¹ [Sev 1, 31, 155, 167 in 255].

¹² Po mnenju A. Marguliéa je enajsto besedilo za 13. marec (*Mučenje sv. Sabina*), naslednji dve (okrnjeni) besedili (*Mučenje sv. Aleksandra* in *Zgodba o vojaku*) nista trdno vezani na določen dan v koledarju, štirinajsto (*Žitje Pavla Preprostega*) pa je namenjeno branju 19. marca ([KME III: 777–78] in MARGULIÉŠ 1927: 6–7). Po mnenju Sreznevskega je 18. marcu pripisano *Žitje in dejanja sv. Anina Čudotvorca* [Sev 543–70], ki je kot zadnje dodano na koncu varšavskega dela zbornika (MOŠIN 1971: 56). Tudi v Ohridskem prologu Nikolaja Velimirovića [1928] je ta dan pripisan Aninu Čudotvorcu.

¹³ V spomeniku ni cerkvenih beril za 8., 27. in 28. marec. Po mnenju M. Capalda pri tem ne gre za izgubo listov, ampak za vpliv grških izvirmikov (CAPALDO 1980: 210; navedeno po: KME III: 778).

Najobsežnejši del Supraseljskega zbornika – 151 listov – je danes shranjen v varšavski *Nacionalni knjižnici* (Biblioteka Narodowa) v posebni zbirki grofa Zamojskega (sign. *BOZ 201*), pred tem pa je doživljal burno zgodovino. Leta 1847 je M. K. Bobrovski svojo knjižnico (v kateri je bil tudi tretji del Supraseljskega zbornika) prodal zbiratelju Władysławu Trębickemu (pod pogojem, da jo sam obdrži do konca svojega življenja), po smrti Trębickega pa je večino zbirke leta 1869 odkupil grof Zamojski. Zbornik je v knjižnici rodbine Zamojskih (*Biblioteka Ordynacji Zamojskiej*) ostal vse do 1939, ko je med drugo svetovno vojno izginil in veljal za uničenega.¹⁴ Nato pa se je skrivnostno pojavil leta 1962 v Ameriki, ko so ga v odkup ponudili Harvardski univerzitetni knjižnici in ga 1968 po nekajletnih tajnih dogovorih ponovno pripeljali nazaj v Varšavo v že omenjeno zbirko. Skupno obsega 19 sešitkov – od XIX. do XXXVII. kvaternija, od katerih samo poslednjemu primanjkuje sedmi list. Vsebinsko je varšavski del zbornika večinoma homiletičen; v njem je osemnajst hvalnic in pridig Janeza Zlatousta, po ena pridiga patriarha Fotija in arhiepiskopa Epifanija, poleg njih pa še pet žitij svetnikov (dve – za 30. in 31. marec – na začetku varšavskega dela in tri na koncu). V zadnjem besedilu je vrzel zaradi že omenjenega izgubljenega lista, nima pa niti zaključka, saj se s tem besedilom konča zadnji (285.) list zbornika.

Ljubljanski del Supraseljskega zbornika s svojo vsebino najbolj ponazarja osnovno vsebinsko opredelitev spomenika (*menologij*), saj je v njem *sedemnajst* cerkvenih beril (poleg ene pohvale in ene molitve) razvrščenih po dnevih od 4. do 24. marca.¹⁵ V sanktpeterburškem in varšavskem delu so po dnevih naslovljena samo še berila za 26. in 29.–31. marec; na koncu celotnega zbornika so za homiletičnim delom dodana še tri žitja, od tega je srednje besedilo namenjeno branju 7. marca (*Žitje in mučeniška smrt Bazilija in Kapitona, mučenih v Hersonu*), medtem ko sta preostali žitji (samo) po predvidevanjih pripisani 4. marcu (*Žitje meniha Jakoba*)¹⁶ in 18. marcu (*Žitje in dejanja sv. Anina Čudotvorca*).¹⁷

Vsebino ljubljanskega dela Supraseljskega zbornika tako večinoma tvorijo žitja oz. življenjepisi svetnikov, v katerih je opisan samo "svetniški" del njihovega življenja:¹⁸ največkrat njihovi zadnji dnevi, ko so kljub nepredstavljamim mučenjem vse do svoje odrešujoče smrti globoko verovali v boga. Le redki so pri tem ostali pri življenju (npr. sv. Konon iz Bidane, sv. Izakij). Vsa »mučeniška« žitja so si vsebinsko precej podobna. Vsi trpeči kristjani s ponosom in z umirjenostjo sprejemajo grozovita mučenja vladajočih poganov: njihova telesa izžigajo, pretegujejo, pretepajo z razbeljenimi železnimi palicami, njihove krvaveče rane natirajo s soljo ..., še strašnejša pa je njihova smrt v ledeno mrzli vodi, v ognjenih zubljih, pod rabljevimi zamahom

¹⁴ Zbornik so Nemci leta 1939 odpeljali v Berlin, vendar so ga dve leti kasneje po posredovanju poljskih knjižničarjev vrnil v varšavsko nacionalno knjižnico. Po vojni je izginil in obveljalo je prepričanje, da je zgorel med zatrtjem varšavske vstaje v jeseni 1944 (KASZLEJ 1997: 64).

¹⁵ Vmes so med beriloma za 13. marec in 19. marec vrzeli zaradi manjkajočih listov (ponovno glej op. 12).

¹⁶ [SJS I: 847–48] in VELIMIROVIĆ [1928].

¹⁷ [SJS I: 38] in VELIMIROVIĆ [1928] (glej še op. 12).

¹⁸ V žitjih ni opisano celotno življenje mučenicov-svetnikov; le pri nekaterih je na začetku besedila na kratko omenjeno njihovo zgledno in pobožno življenje v mladosti (npr. v *Čudežih sv. Konona*) ali njihovo predhodno grešno življenje v poganstvu (npr. v *Mučenju sv. Trofima in Evkarpija*).

... A vsi poslednje dejanje sprejemajo z zadovoljstvom, umirjenostjo, celo z vznichenostjo, saj se jim obeta večno življenje v božjem kraljestvu. Velikokrat je v žitjih opisano tudi dogajanje po njihovi smrti, npr. svečane pogrebne slovesnosti (*Žitje sv. Izakija*), izkop umrlih mučnikov in njihov obredni pokop v krogu privržencev ali sezidava cerkve v njihov spomin (npr. *Mučenje sv. Baziliska*, *Mučenje sv. Teodora*, *Konstantina ...*, *Mučenje štiridesetih svetih mučnikov*). V *Mučnju sv. Dometija in njegovih učencev* je dogodkom po njegovi smrti namenjena kar polovica zgodbe: dve leti po mučnikovi smrti pride na samotno goro trgovec z dvema kamelama in po nesreči si ena izmed njiju zlomi nogo; a noga čudežno ozdravi, ko nesrečna žival stopi v dolbino, kjer je pokopan sv. Dometij ... Tudi sicer so v vseh žitjih glavna vsebinska premisa čudeži, neposredno povezani s prošnjami mučnikov, naj jim bog pomaga pri sprejemanju trpljenja (npr. *Mučenje sv. Pavla in Julijane*, ... *sv. Baziliska*, ... *štiridesetih svetih mučnikov*, ... *sv. Aleksandra*) ali pri dokazovanju božje premoči (*Čudeži sv. Konona*, *Mučenje sv. Sabina*, *Žitje sv. Izakija*, *Mučeniška smrt sv. Artemona*). Čudeži se dogajajo tudi po njihovi smrti (*Mučenje sv. Teodora*, *Konstantina ...*), ali pa so vzvod za sprejetje krščanske vere in kasnejšo globoko pripadnost bogu (*Mučenje sv. Trofima in Evkarpija*). V vseh žitjih se poudarja dejstvo, da je prav zaradi čudežnih ozdravitev, nerazložljivih uničenj poganskih templjev, nenadnih nesreč mučiteljev, pojavitev svetniških avreol nad glavami umrlih ... veliko nevernikov kljub preteči grozljivi usodi sprejelo krščansko vero. Žitja so polna prepričevanj in raznovrstnih obljub poganskih izpraševalcev, naj ujetniki vendarle opuste svojo vero in darujejo poganskim bogovom, in še daljših, včasih skoraj neskončnih, venomer ponavljajočih se razlag mučnikov, da je bog zanje samo eden in vseomogočni ter da se svoji veri ne bodo nikoli odrekli. Svoja prepričanja izrekajo pred in med mučenjem, neposredno pred smrtjo in v številnih nagovorih nevernikom. V *Mučnju sv. Ko(n)drata in tistih, ki so bili z njim* smo tovrstnih razgovorov z izmenjujočimi se mučenji deležni skozi celotno zgodbo in v različnih mestih Male Azije.

Dogajanje večine žitij je postavljeno v 3.–4. stoletje (po eno pa v 2. stoletje [*Čudeži sv. Konona*], na konec 5. oziroma na začetek 6. stoletja [*Žitje sv. Gregorija*, *rimskega papeža*] in celo v 9. stoletje [*Mučenje sv. Teodora*, *Konstantina ...*]) ter na področja Male Azije (Turčija), Palestine, Egipta, današnje Tunizije, pa tudi v Rim. Samo pri enem žitju (*Mučenje sv. Teodora*, *Konstantina ...*) so mučitelji *Saraceni* (*Arabci*), ki se zaman naprezajo, da bi kristjani sprejeli islam, v vseh ostalih so njihovi nasprotniki poganski vladarji, ki so v prvih stoletjih našega štetja množično preganjali kristjane.

Od »mučeniških« žitij (v zborniku imenovanih *мъчение*, *мъка* ali *страсть*) se vsebinsko loči pet žitij (večinoma imenovanih *житие*): *Žitje sv. Gregorija*, *rimskega papeža*, v katerem je opisana zgodbica, ki ponazarja njegovo radodarnost in skrb za uboge; *Žitje Pavla Preprostega* z zgodbo o njegovem puščavniškem življenju in o njegovih sposobnostih izganjanja hudiča; *Žitje sv. Izakija* – preplet več zgodbic, ki so tudi zgodovinsko verodostojne (borba cesarja Valensa z Goti in njegova smrt, štiridesetletna prevlada arijanstva v Konstantinoplu, prvi carigrajski koncil itn.); *Čudeži sv. Konona* – z opisom mnogih njegovih čudežev; – zaključek *zgodbe o vojaku*, ki je po smrti doživel vrsto čudežev in prišel nazaj na svet. Omenjena žitja so vsebinsko raznovrstna in zaradi tega tudi zanimivejša od ostalih.

Vsebina ljubljanskega dela Supraselskega zbornika (prvi del: do *Mučenja sv. Sabina*)¹⁹

1. (4. marec): 2^(a). list I. kvaternija (prvi list manjka) – 1^(a). list II. kvaternija [*listi I^a–8^a*; *Sev*²⁰ 1^[1]–15^[15]]: **Mučenje sv. Pavla in Julijane** – zgodba o sv. Pavlu (stcsl. павълъ, пауълъ, tudi пауль; gr. Παῦλος, lat. *Paulus*), ki je bil skupaj s svojo sestro Julijano (stcsl. июлиани, ию-, оу-, tudi у-; gr. Ἰουλιανή, lat. *Iuliana*)²¹ umorjen v 3. stoletju v Ptolemaidi (Palestina) v času vladanja cesarja Avrelijana (stcsl. аврелианъ; gr. Αὐριλλιανός, Αὐρηλιανός, lat. *Aurelianus*);²²

(začetka ni): (-)мѡиѣхъ²³ во ѡтъ бога ісѡвъ· твоиѣ во доуши погъибѣлъ прѣдъдоуѣ дожи ѣ до езмръти· ... (sln. saj sva med tistimi, ki jih je Bog odrešil. Beda pa se bo tvoje duše polasčala vse do smrti ...);

zaključek: (...) ѣ погребѡша мирънѣ съ радѡстнѣ цѣсарѣствоуѣштроу Гоу нашемоу іс хсоу· съ нѣмъже ѡт цѡу слава· коуп'но съ стъинѣмъ дхѡм' нзиѣнѣ ѣ присно ѣ въ вѣкы вѣкомъ ами" ÷²⁴ (sln. ... V miru in radosti so ju pokopali. Kraljuje nam Gospod naš Jezus Kristus; slava Očetu in Sinu in Svetemu Duhu zdaj, za vedno in na vekov veke. Amen).

Zgodba o mučeniku Pavlu, ki se je med cesarjevim obiskom v Ptolemaidi prekrizal in bil zato nemudoma zaprt v ječo. Ko je naslednji dan pred sodiščem pogumno izpovedal svojo vero, so ga kruto mučili. (Pričetek zgodbe v *Supr.*) Tedaj je njegova sestra Julijana javno obtožila cesarja, da je brezbožnež in tiran, pa so trpinčili še njo. Mučenika so pretepali z razbeljenimi palicami, ju po čeljustih udarjali s svinčenimi krogli, žgali s svečami po celem telesu itn., vendar njunega prepričanja niso omajali. Njuno stoično prenašanje bolečin je spodbudilo tri vojake, da so se tudi sami izrekli za kristjane, čeprav so bili zaradi svojega dejanja tudi oni grobo kaznovani. Cesar je skušal Julijano celo premamiti z oblubo, da se bo poročil z njo, če se odreče Kristusu, vendar ga je zavrnila. Zato so jo po cesarjevem ukazu na javnem mestu izpostavili oskrunjenju, a tudi tam jo je bog zaščitil: angel je oslepil vse, ki so pohotno pritekli k njej. Vse to je prepričalo množice, da so začeli tudi sami slaviti boga, zato je cesar Avrelijan ukazal, naj mučenika usmrtijo. Pavel in Julijana pa sta se tega razveselila in med potjo na morišče prepevala: ... езпасае на ѡтъ ѡскръбѣнѣштихъ наю· ѣ

¹⁹ Vsebina drugega dela (besedila od *Mučenja sv. Sabina* pa do konca ljubljanskega dela zbornika) je objavljena v: Vanda Babič, *Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem – Žitja svetnikov ...* (glej op. 6). V članku so natančno predstajene tudi različne izdaje celotnega zbornika.

²⁰ Vladimir Mošin (1971: 50–56) navaja tudi Miklošičevo izdajo iz leta 1851. Sama podajam samo podatke (stran ^[vrtical]) iz ponatisa izdaje Severjanova iz 1956 [*Sev*], s katero se povsem ujema tudi kasnejša izdaja Bolgarske akademije znanosti iz 1982 [*Blg*].

²¹ [SJS III: 1–2 in SJS I: 845].

²² *Avrelijan* – polno ime *Lucij Domicij Avrelijan* (lat. *Lucius Domitius Aurelianus*; 217–75), rimski cesar med leti 270–275 (rojen v okolici Sirmiuma – današnje Sremske Mitrovice). Po nemirnem obdobju vojskovanja cesarjev je vzpostavil enotnost države. Zgradil je 19 km dolg zid okoli Rima (Avrelijanovo obzidje). Za najvišjega boga je postavil sončnega boga (Sol invictus) [SJS I: 67; SVL I: 125].

²³ [*Blg* 1: -мѡиѣхъ – zaključek oblike езпасаеѣмѡиѣхъ (sln. odrešenih)].

²⁴ (...) нзиѣнѣ ѣ присно ѣ въ вѣкы вѣкомъ ами" ÷ (sln. zdaj, za vedno in na vekov veke. Amen) – ustaljeno besedno zvezo, ki se skoraj vedno pojavlja na koncu besedil, v nadaljnje navajam kot [ust. b. z.], v opombah pa podajam morebiten različen zapis iste besedne zveze.

нѢННАВИДАШТАА НАЮ ПОСРАМИ. ... (sln. ... rešil si naju pred zatiralci in osramotil vse najine sovražnike ...).²⁵

2. (5. marec): 1^(a). list II. kvaternija – 5^(a). list II. kvaternija [*listi 8^a–12^a; Sev 15^[18]–23^[26]*]: **Mučenje sv. Baziliska** – zgodba o sv. Bazilisku (stcsl. *василискъ, васильскъ*; gr. *Βασιλίσκος*, lat. *Basiliscus*),²⁶ mučenem in umorjenem za časa cesarja Maksimijana;²⁷

začetek: МѢСАЦА МАРТА ВЪ ̅ ДЕНЬ. МЪЧЕНИЕ ̅ТАДГО ВАСИЛИСКА ꝛ ВЪ ТО ВРѢМА ЦѢСАРЬСТВОВАВШОУ МАКЪМИМІАНОУ. ПРИДЕ ПРѢМЪННІКЪ ВЪ ̅СЪ КЛИПИУДА МѢСТО. ИМЪ ВОЕВОДА ИМЕНЕМЪ АГРИПА. ... (sln. Meseca marca, petega dne. Mučenje svetega Baziliska. V času vladanja cesarja Maksimijana je v mesto prefekta Asklepioda²⁸ prišel njegov naslednik, vojvoda Agripa²⁹ ...);

zaključek: (...) ВЪИВАЮТЪ ЖЕ ЧОУДЕСА МНОГА НА МѢСТѢ ТОМЪ. И ВСИ НАСЛАЖДАЮШТЕИ СА ЧОУДЕСЪ. СЛАВАТЪ ОТЪ ЦА И СНА И ̅ТАДГО ДѢЛА. [ust. b. z.]³⁰ (sln. ... Mnogi čudeži se dogajajo na tem mestu in vsi, ki so deležni teh čudes, slavijo Očeta in Sina in Svetega Duha, zdaj ...).

Sv. Bazilisk je bil zaradi svojega verskega prepričanja precej časa zaprt v ječi, kjer se mu je oglasil sam Jezus Kristus. Potolažil ga je, da bo med mučeniško smrtjo ob njem, še zadnjič pa naj se poslovil od svoje družine. Ko je v glavno mesto Ponta, v Amazejo,³¹ prišel Asklepiodov namestnik Agripa, je ukazal, naj sv. Baziliska pripeljejo v Komano,³² na poti pa naj ga mučijo in pretepajo. Tako so mu izdelali čevlje, v katere so vtaknili žeblje, pretepali so ga in vsa zemlja je bila napita z njegovo krvjo. Med potjo se je zgodila vrsta čudežev (ozelenelo je suho drevo, vsi, ki so se ga dotaknili, so ozdraveli ...) in mnogi so začeli verjeti v boga. Zato so ga rešili spon: tedaj se je z gore spustila čreda volov in se mu poklonila. Ko so sv. Baziliska pripeljali v Apolonovo svetišče in od njega zahtevali, naj daruje poganskemu bogu, je prosil Jezusa Kristusa, naj uniči brezčutnega in gluhega malika. Pa je z nebes švignil ogenj in zažgal pogansko svetišče. Prestrašeni Agripa je to dejanje pripisal čarovništvu sv. Baziliska, zato je ukazal, naj mu odsečejo glavo in njegovo telo vržejo v reko. Kasneje so kristjani od krvnika odkupili mučenikovo telo in v njegov spomin sezidali cerkev.³³

²⁵ Godujeta 4. marca (na Vzhodu) oziroma 17. avgusta (tako na Vzhodu kot Zahodu). Glej še: VELIMIROVIĆ [1928] in <http://days.pravoslavie.ru/Life/life564.htm>.

²⁶ [SJS I: 169].

²⁷ *Avrelij Valerij Maksimijan* (lat. *Aurelius Valerius Maximianus*; 250–310) – rimski cesar v letih 286–305. Odbil je vdor germanskih plemen v Galijo, organiziral pohode na desni breg Rena, večkrat se je bojeval v Afriki, kjer je preganjal kristjane [SVL II: 523; ODB II: 1321].

²⁸ Stcsl. *деклипиодъ*; gr. *Ἀσκληπιόδοτος*, lat. *Asclepiodotus* – v času cesarja Maksimijana prefekt v Pontu (stcsl. *понтъ*; gr. *Πόντος*, lat. *Pontus*) – v deželi v Mali Aziji ob južni obali Črnega morja med Bitinijo in Armenijo [SJS I: 58 in SJS III: 164].

²⁹ Stcsl. *агрипа*, *агрипъпа* ali *агрипъ*; gr. *Ἀγρίππας*, lat. *Agrippa* – Asklepiodov naslednik v Pontu [SJS I: 14].

³⁰ V zapisu: *нзиѣ и присно и въ вѣкы вѣкомъ ѡми ꝛ*

³¹ Stcsl. *амасиа*; gr. *Ἀμάσεια*, lat. *Amasea* [SJS I: 29].

³² Stcsl. *комаѣ*; gr. *τὰ Κόμανα τῆς Καπαδοκίας*, kasneje *Cataonia*, lat. *Comana Cataoniae*, pogosteje imenovana gr. *Κόμανα Χρυση*, lat. *Comana Chryse* – mesto v kapadoški Kataoniji [SJS II: 43].

³³ Na Vzhodu in Zahodu goduje 3. marca oziroma 22. maja [SJS I: 169]. Glej še: VELIMIROVIĆ [1928].

3. (6. marec):³⁴ 5^(a). list II. kvaternija – III. kvaternij (4. in 5. list manjkata) – 6^(b). list IV. kvaternija [*listi 12^a–27^b; Sev 23^[28]–54^[3]*]: **Čudeži sv. Konona** – zgodba o sv. Kononu (stosl. *кононъ*; gr. *Κόνων, Κώνων*, lat. *Conon*),³⁵ mučeniku iz Isavrije³⁶ v 2. stoletju – v obdobju svetih apostolov;

začetek: мѣсѣца марта въ ѿ дньѣ роудотвореннѣ сѣлаго конона ѿже въ исаврїи
 ✦ Въ врѣменехъ сѣзїи хъ апостола. ѿгда словоу божества ѿ възплзштенина
 оу с' моштрение чловѣкомъ проповѣдаше сѣ ... (sln. Meseca marca, šestega dne. Čudeži svetega Konona v Isavriji. V času svetih apostolov, ko se je ljudem oznanjala božja previdnost glede besed božanstvo in utelešenje ...);

prekinitev: zaradi manjkajočih 4. in 5. strani se besedilo prekine na koncu strani [*Sev 36^[29]*] z besedami: ... видите коѣ сѣтѣ ваши вози. ... (sln. ... vidite, kakšni so vaši bogovi ...) in se ponovno začne s stranjo [*Sev 37^[1]*] z besedami: ... (нъ прѣвзи) вѣдѣхъ³⁷ нѣмаште ѿго. ѿ сѣ многиѣхъ нѣмаште поведаша ѿ. ... (sln. ... vendar so ostali in ga nadlegovali. Nato so ga prisilno odpeljali ...);

zaključek: (...) никѣтоже можетъ ѿсповѣдати послѣдствѣннѣшнѣмъ о томъ богу. томоу бо хрѣстови ѿ боу нашемоу. слава сѣ отъ цемъ ѿ сѣ сѣзїимъ дѣхомъ³⁸ [ust. b. z.]³⁹ (sln. ... nihče namreč ne more o tem izpovedati pričujočemu Bogu. Slava Kristusu in Bogu našemu. Z Očetom in s Svetim Duhom, zdaj ...).

Zgodba o sv. Kononu iz Bidane, ki sta ga starša Nestor in Nada poročila z dekletom po imenu Ana, ker nista vedela, da se je posvetil bogu. Krstil ga je sam nadangel Mihael, ki je tudi kasneje venomer bedel nad njim. Po poroki je svojo ženo in starša prepričal, da so se tudi oni spreobrnil in z ženo sta v čistosti živela kot brat in sestra. Po njeni zgodnji smrti (in izgubi staršev) je ostal sam in se povsem umaknil iz posvetnega življenja. Nekoč so ob veliki noči pripravili praznovanje v čast bogu Apolonu. Zbralo se je veliko mož in žena iz Isavrije, ki so želeli darovati. Tedaj je k njim pristopil sv. Konon in jih začel prepričevati, naj opuste grešnega boga in se zaobljubijo resničnemu vsemogočnemu bogu. Niso mu verjeli in so se jezili nanj: »Kako nas lahko prepričuješ, da obstaja Bog, večji od našega, ki ga častimo? ... Pokaži nam vsaj eno znamenje, pa bomo verjeli njemu in tebi.« Sv. Konon pa jim je odvrnil: »Pojdimo torej vsi na kraj vašega obreda. Pojdite naprej, jaz, starec, vam sledim. In dajmo drug drugemu besedo. Kdor prvi pride, tega Bog je vladar, medtem ko naj Bog tistega, ki zadnji pride, sprejme kaznen resničnega Boga.« Pogani so videli, kako star je in onemogel, pa so brili norce iz njega. Sami so poleg tega imeli tudi konje. Sv. Konon pa je pričel moliti in s pomočjo nadangela Mihaela je zlahka prišel na cilj. Ko pa tekmeci niso in niso prišli za njim, se je moral vrniti. Utrujeni so mu povedali, da se niso uspeli niti za ped premakniti z mesta, in ga prosili, naj

³⁴ Po Velimiroviću [1928] goduje 5. marca.

³⁵ [SJS II: 45].

³⁶ Stosl. *исаврїя, исаврїна*; gr. *Ἰσαυρία*, lat. *Isauria* – ozemlje v Mali Aziji [SJS I: 788].

³⁷ [Blg 37].

³⁸ ... сѣ отъ цемъ ѿ сѣ сѣзїимъ дѣхомъ ... – pri vseh treh oblikah orodnika ednine je z zdrgnjenjem vodravne črtice iz *velarnega redukcijskega vokala* nastal palatalni in s tem tudi pravilna oblika sklona: ... сѣ отъ цемъ ѿ сѣ сѣзїимъ дѣхомъ ... [Sev 54].

³⁹ V zapisu: нѣзиѣ ѿ прино ѿ вѣвкѣ вѣвкомъ ѿминъ ✦

(sln. ... ne prenehajte moliti – zaradi nas, da bomo lahko tudi mi od Jezusa Kristusa, našega Gospoda, prejeli večno življenje. Slava njemu z Očetom in s Svetim Duhom, zdaj ...).

Leta 838 je bizantinski cesar Teofil⁴⁴ izgubil bitko proti Saracenom (Arabcem) pri Amoriji in sovražniki so uspeli z izdajalčevo pomočjo po skoraj dvomesečnem obleganju zavzeti mesto. Pri tem so krajevno stolnico zažgali skupaj z vodilnimi meščani, ki so se zatekli vanjo, mesto pa popolnoma zravnali z zemljo (... *вѣсѣжде сѣмрѣтъ вѣсѣжде печалѣ вѣсѣжде плачѣ вѣсѣжде въздыханнѣ вѣсѣжде колениа вѣсѣжде крѣви вѣсѣжде слѣзы и нѣтъ кто милоуа и нѣтъ к'то милосръдоуа* ...; sln. ... povsod smrt, povsod žalost, jok in vzdihovanje, povsod ubijanje in kri, povsod same solze, in nikogar ni, da bi sočustvoval, in nikogar, da bi žaloval ...; [Sev 57^[6–10]]). S seboj v Samarro⁴⁵ so odpeljali samo dvainštirideset uglednih meščanov, ki so jih po sedmih letih neuspešnih naprežanj, da bi sprejeli islam, usmrtili, njihova trupla pa zmetali v Evfrat. Pred smrtjo jim je kalif⁴⁶ obljubljal razkošno življenje, vendar se niso hoteli spreobrniti, razen enega, ki se je odrekel krščanski veri. Vseeno pa so tudi njega umorili, saj so bili prepričani, da bo (tako kot svojo) zlahka zavrgel tudi njihovo vero. Ko so njegovo telo vrgli v reko, je potonilo, medtem ko so ostala trupla kristjanov lebdela na vodi v opomin vsem Arabcem. Pri tem so se njihove odsekane glave združile s telesi in kristjani so jih kasneje potegnili iz vode ter pokopali. Še tisočetje kasneje se žrtev v pravoslavni cerkvi spominjajo kot *dvainštirideset mučencev iz Amorije*.⁴⁷

5. (9. marec): 5^(b). list V. kvaternija – [8. list XII. kvaternija (list 38^{a-b})]⁴⁸ – 4^(a). list VI. kvaternija [listi 34^b–37^b, 39^a–42^a; Sev 68^[22]–81^[27]].⁴⁹ **Mučenje štiridesetih svetih mučenikov** – zgodba o vojakih – kristjanih,⁵⁰ ki so jih leta 320 okrutno

⁴⁴ Stesl. *ѳеофилаз, теофилаз*; gr. *Θεόφιλος*, lat. *Theophilos* (812/813–842) – bizantinski cesar v letih 829–842 [SJS IV: 1036; ODB III: 2066].

⁴⁵ *Samarra* – mesto v Iraku, približno 124 km severno od Bagdada.

⁴⁶ Stesl. *амеморумнини* ali *амеморумниниз*; gr. *ἀμεμουργμνῆς*, lat. *chalifus* [SJS I: 30–31].

⁴⁷ Zgodbo o njihovi smrti naj bi kmalu po dogajanju napisal menih Euodios [ODB II: 800–01]. Glej še: <http://www.losttothewest.com/?p=37>.

⁴⁸ List 38^{a-b} ljubljanskega dela Supraselskega zbornika je v originalu napačno uvezan pred VI. kvaternij. Dejansko je to 8. (zadnji) list XII. kvaternija; na pravo mesto je vključen v izdajah [Sev] in [Blg], zato je med omenjenima knjižnima in digitalizirano izdajo NUK (ki sledi originalu) prišlo od 75. strani dalje v številčenju do razlike dveh strani. Po Mošinovem mnenju (1971: 51) Miklošič te napake, ki je nastala že pri Kopitarjevem prepisu (str. 83–84), ni opazil in je trajno ostala v razvrstitvi listov originala (v njem se zgodba o štiridesetih mučenikih konča na str. 83 in ne na 81 kot v [Sev] in [Blg]). Številčenje besedila se med izdajama [Sev] in [Blg] na eni strani ter originalom (oz. digitalizirano izdajo NUK) na drugi ponovno uskladi z 89. listom oz. s stranjo 177. Napačno vstavljeni list se prične z besedilom: *и рече к ѿимъ глагола. пожръте богомъ ...* (sln. ... in jim rekel: »Darujte Bogovom ...»; 38^a [Sev 175^[1]]) in konča: *... терентни рече. прѣльштгѣши са не вѣдзи пользѣма ти ...* (sln. ... Terentij je rekel: motiš se, ker ne veš, da so to samo uporabne stvari ...; 38^b [Sev 176^[30]]). O tem glej še: Vanda Babič, *Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem ...* (op. 6).

⁴⁹ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 68–83.

⁵⁰ Njihova imena so v besedilu navedena na listu 35^a oziroma na strani [Sev 69^[6–17]], npr. *дометнианъ, ѿсѣхнѣи, змаргадъ, мелитонъ, ѿраклани, александъ, ѿчѣхнѣи ...*

usmrtili v bližini mesta *Sebasteja* (stcsl. севастина; gr. *Σεβάστεια*, lat. *Sebastea* ali *Sebasteia*);⁵¹

začetek: МѢСАЦА МАРТА ВЪ Ѡ ДЪНЬ МЖЧЕНИИ СТЪИИХЪ МЖЧЕНИКЪ М̄. ѿже въ севастии мжчени вѣша ꝥ ВЪ ЛѢТѢХЪ ЛИКІИНА ЦРѢ. ВЪАШЕ ГОИЕНИЕ ВЕЛИКО НА КРЪСТИАИЪ. ...⁵² (sln. Meseca marca, devetega dne. Mučenje štiridesetih svetih mučenikov. V obdobju cesarja Licinija so množično preganjali kristjane ...);

zaključek: (...) ПРѢДАША ЖЕ СВОА ДОУША ГОСПОДЕВИ. ПРѢЖДЕ 7⁵³ ДЪНЬ МАРТА. ПРИ ЛИКІИНИ САМОВАЛѢСТЪЦИ. НАМ ЖЕ ЦѢСАРЪСТВѢИШТОУ ГОУ НАШЕМОУ ѿ БОУ ѿ СПСОУ. ѿ ВЛАДЪЦѢ НАШЕМОУ ІС ХСОУ. ІЕМОУЖЕ ІЕСТЪ СЛАВА ѿ ДРЪЖАВА ѿ ЧЕСТЪ. [ust. b. z.]⁵⁴ (sln. ... navsezgodaj devetega marca, za časa Licinija samodržca, so predali svoje duše našemu Gospodu, ki nam kraljuje, Bogu odrešitelju in našemu vladarju Jezusu Kristusu. Njemu slava, oblast in čast, zdaj ...).

Leta 313 je cesar Konstantin I. Veliki⁵⁵ v zahodnem delu cesarstva razglasil versko toleranco med pogani in kristjani, medtem ko je njegov sovladar *Licinij*⁵⁶ v svojem vzhodnem delu cesarstva po letu 316 še nadaljeval s preganjanjem kristjanov. Tako je eden izmed njegovih vojskovodij *Agrikolaj*,⁵⁷ fanatičen zagovornik poganstva, leta 320 zaprl skupino štiridesetih hrabrih vojakov iz Kapadokije:⁵⁸ ker niso hoteli niti po prepričevanju vojskovodje⁵⁹ žrtvovati poganskim bogovom in so se javno izrekli za kristjane, so jih najprej udarjali s kamni po obrazih (ko je vojskovodja hotel vreči v enega izmed njih kamen, se je ta obrnil in njemu samemu izmalčil obraz), nato pa

⁵¹ Danes *Sivas* – glavno mesto turške province Sivas, v široki dolini reke Kizil [SJS IV: 50].

⁵² Zgodbo o štiridesetih svetih mučenikih najdemo npr. tudi v ruskem *Торжественник-и* iz druge polovice 15. stoletja (Московская государственная библиотека, Научно-исследовательский отдел рукописей /НИОР/, sign. Ф. 152). [Торжественник – eden izmed staroruskih koledarskih zbornikov, zelo priljubljen spomenik ruske literature od konca 14. do 17. stoletja. V njem so bila tako prevedena kot izvorna dela, ki so jih brali med bogoslužjem v poduk verujočim: pridige, povesti o cerkvenih praznikih in žitja najbolj cenjenih svetnikov, razporejena po določenem redu, ponavadi po dnevih od 1. septembra do konca avgusta.] *Začetek* besedila v ruskem spomeniku: МѢСА МАРТА · ВЪ · Ѡ · ДѢ · МЧНЬ СПѢ МЧЧЕНИКЪ · М̄ · ѿже в севастіи мчнѣ сѣ блгвѣ ѿ ꝥ ВЪ времена ликіина црѣ · вѣ гоненіе веліе на хрѣіаны ...

⁵³ Verjetno napaka v zapisu: na mestu črke 7 je v grškem originalu 9 [Blg 81], kar je pravilno slovansko cir. Ѡ – ta črka oz. številčna vrednost je uporabljena tudi v naslovu tega besedila (praznik 9. marca v vzhodnem in 10. marca v zahodnem obredju).

⁵⁴ V zapisu: нѣиѣ ѿ прино ѿ вѣ вѣкѣ вѣкомъ аминъ ꝥ

⁵⁵ Polno ime: *Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus* (Niš, 273 ali 285–337). *Konstantin Veliki* (stcsl. константинъ, константинъ; gr. *Κωνσταντῖνος*, lat. *Constantinus Magnus*) je bil rimski cesar v letih 306–337 [SJS II: 45]. Skupaj z Licinijem je leta 313 v Milanu izdal tolerančni edikt, s katerim je bila kristjanom podeljena verska svoboda. Od leta 324, ko je zavladal sam, je postalo krščanstvo prednostna religija. Prizadeval si je, da bi postalo državna religija, on sam pa kot Kristusov namestnik državni in cerkveni poglavar (*cezarpapizem*). Sklical je prvi nicejski koncil 325, na katerem je bila sprejeta nicejska veroizpoved in je bil rešen spor med Atanazijem iz Aleksandrije in Arijem v prid prvega. Da bi odpravil republikanska in poganska izročila Rima, je 330 ustanovil novo prestolnico Konstantinopol [SRL: 596–97; SVL II: 318].

⁵⁶ Polno ime: *Valerius Licinianus Licinius* (263–325), gr. *Λικίνιος*, stcsl. ликіини [SJS II: 121].

⁵⁷ Stcsl. агриколи; gr. *Ἀγρικόλαος*, lat. *Agricolaus* [SJS I: 14].

⁵⁸ *Kapadokija* – področje v osrednji Turčiji; ang. *Cappadocia*, tur. *Kapadokya* iz gr. *Καππαδοκία* (stcsl. кападокія; lat. *Cappadocia* [SJS II: 12]).

⁵⁹ Stcsl. доуѣзъ, доуѣсъ; gr. *δοῦξ*, lat. *dux* [SJS I: 529].

so jih v bližnjem jezeru v ledeno mrzli noči gole izpostavili mrazu in ledu. Nedaleč stran pa so segreti in osvetlili kopališče, da bi kristjane mamilo in bi se hitreje in lažje odrekli svoji veri. Ko eden izmed vojakov resnično ni zdržal silnega mraza in se je zatekel v kopališče, je na pragu toplega zatočišča onemogel umrl. Kmalu zatem se je po njihovi predani molitvi voda v jezeru nenadoma čudežno otoplila, led se je stalil, nad glave trpečih pa se je z neba spustilo devetintrideset avreol. Ko je to videl eden izmed stražarjev – Aglaj,⁶⁰ je med mučeniki zapolnil izpraznjeno mesto umrlega mučenca, se izrekel za kristjana in prejel zadnjo – štirideseto – avreolo. Zjutraj so umrle zažgali na grmadi. Pustili so samo najmlajšega vojaka Melita,⁶¹ ki je tedaj še živel, vendar ga je nato njegova lastna mati sama odnesla za ostalimi in umrlega položila na grmado. Njihov pepel in preostale kosti so stresli v reko, da jih kristjani ne bi mogli odnesti. Čez tri dni so se mučeniki prikazali v sanjah sv. Petru, škofu v Sebasteji, ki je nato ponoči z verniki prišel na breg. Tedaj so kosti mučenikov v vodi čudežno zasijale; pobrali so jih iz vode in jih z velikimi častmi pokopali.⁶²

6. 4^(a). list VI. kvaternija – 4^(a). list VII. kvaternija [*listi 42^a–50^a; Sev 81^[30]–97^[21]*].⁶³ **Pohvala štiridesetim mučenikom sv. Bazilija Velikega** (stcsl. *василии, василь;* gr. *Βασίλειος, Βασιλεύς*, lat. *Basiliius, Basileus*);⁶⁴

začetek: СѢДѦГО ВАСИЛѢ ДРЪХНѢПѦ КЕСАРИѦ КАПАДОКІИСКЪІѦ ПОХВАЛА Ѡ МѦ МЖЧЕНИЦѢХЪ Ѡ МЖЧЕНИЧИ ПАМАТИ КАКО СЪИТОСТЬ БЖДЕТЬ ЛЮБШТНІИМЪ МЖЧЕНИКЪІ... (sln. Hvalnica štiridesetim mučenikom svetega Bazilija, nadškofa Cezareje⁶⁵ v Kapadokiji. V spomin na njihovo mučeniško smrt; da bo tistim, ki jih občudujejo, zadoščeno ...);

zaključek: (...) ІЄДНІѦ ПОВѢДАѦ ВЪСИ БЛАГІИѦ ВЪРѦ ВЪЗДВИГОША ІЄДНІВМЪ ЖЕ І ВЪНЦЕМЪ ПРАВДЪІ ѠКРАСИША СѦ Ѡ ХЪ ІСЪ ГИ НАШЕМЪ ІЄМОУЖЕ СЛАВА І ДРЪЖАВА ВЪ ВЪКЪІ ВЪКОМЪ АМИН (sln. ... Z eno samo zmago so dobro vero povzdignili in z enim samim vencem pravice so se ozaljšali. Z Jezusom Kristusom, našim Gospodom. Njemu slava in oblast, na vekov veke. Amen).

7. (10. marec): 4^(a). list VII. kvaternija – 7^(a). list VIII. kvaternija [*listi 50^a–61^a; Sev 97^[24]–119^[13]*].⁶⁶ **Mučenje sv. Ko(n)drata in tistih, ki so bili z njim** (stcsl. *кондратъ, кодратъ;* gr. *Κόδρατος*, lat. *Condratus, Codratus, Quadratus*);⁶⁷ mučenem in umorjenem za časa cesarjev *Decija Trajana* (stcsl. *дєкѣи;* gr.

⁶⁰ Stcsl. *аглани;* gr. *Ἀγλαῖος*, lat. *Aglaios* [SJS I: 13].

⁶¹ Stcsl. *мелитонъ, мелитъ;* gr. *Μελίτων*, lat. *Meliton* [SJS II: 202].

⁶² Glej še: [ODB II: 799–800] in VELIMIROVIĆ [1928].

⁶³ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 83–99.

⁶⁴ *Bazilij Veliki* – lat. *Basiliius Magnus*, gr. *Βασίλειος ὁ Μέγας* (okoli 329–379), tudi Bazilij iz Cezareje – je bil pomemben teolog in (nad)škof v Cezareji (*Cesarea*) v Kapadokiji. Je začetnik meniške tradicije (bazilijanci) v vzhodnem krščanstvu. Reformiral je liturgijo, pisal homilije, dogmatične in asketske spise. Bojeval se je proti arijanstvu [SJS I: 168–69 in SRL: 109].

⁶⁵ Stcsl. *кєсарѣиѦ;* gr. *Καίσαρεια*, lat. *Caesarea* – mesto v Kapadokiji, danes *Kayseri* v Turčiji [SJS II: 21].

⁶⁶ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 99–121.

⁶⁷ [SJS II: 44].

Δέκιος, lat. *Decius*)⁶⁸ in Valerijana (stcsl. ουαλεριανηζ; gr. Οθαλλεριανός, lat. *Valerianus*);⁶⁹

začetek: Мѣсца марта въ ꙗ мѣка сѣлаго кодрата ꙗ ѡже съ нѣмъ ꙗ Отъ много ꙗ различенъ градъ похыштеномъ възвшемъ крѣстианомъ въ врѣмена декина цѣра ꙗ ѡуалериана ꙗ ведомомъ възвшемъ въ никомидинскзи градъ вѣфинна... (sln. Meseca marca, desetega (dne). Mučenje svetega Kodrata in tistih, ki so bili z njim. V času cesarjev Decija in Valerijana, ko so v več mestih zajeli kristjane in jih odpeljali v Nikomedijo⁷⁰ v Bitiniji ...);

zaključek: (...) въ добръ ѡсповѣданиꙗ ѡсѣченъ възетъ на слава ꙗ хвала хꙗгоу боꙗу нашоꙗу. [ust. b. z.]⁷¹ (sln. ... medtem ko se je goreče izpovedoval, so mu odsekali glavo. V slavo in hvalo Kristusu, našemu Bogu, zdaj ...).

Zgodba o sv. *Kodratu Nikomedijskem*⁷² je dolga, a preprosta. V času cesarjev Decija in Valerijana so se mnogi kristjani zatekli v gore ali pa so zbežali iz mest na podeželje. Najpogumnejši pa so ostali in odkrito slavili boga. Med njimi je bil tudi sv. Kodrat, plemič in bogataš, ki je z zlatom podkupoval stražarje, da je lahko zaprtim kristjanom prinašal hrano in najnujnejše ter jih spodbujal v veri. Ko je namestnik province v *Nikomediji* ukazal, naj mu pripeljejo zajete kristjane, od njih pa zahteval, naj mu povedo svoje ime, položaj in od kod prihajajo, so le-ti molčali. Takrat se je za njimi oglasil sv. Kodrat in na ves glas zakričal: »Kristjani smo, tako nam je ime ..., služimo Gospodu Jezusu Kristusu in nebeški Jeruzalem je naše mesto.« Sledili so dolgi, mučni pogovori in prepričevanja v različnih krajih (npr. v Nikomediji, Niceji,⁷³

⁶⁸ *Decij* – polno ime *Gaj Mesij Kvint Trajan* (lat. *Caius Messius Quintus Traianus Decius*; okoli 195–251) – je bil prvi rimski cesar ilirskega porekla (249–251). Bil je vrhovni poveljnik Panonije in Mezije, ki so ga ilirske enote leta 249 oklicale za cesarja proti Filipu Arabcu. V letih 250–251 je ukazal sistematično preganjanje kristjanov po vsej državi. Umrli je, skupaj s svojim sinom *Herenijem*, 1. julija 251 v bitki proti Gotom pri Abritu v Meziji [SJS I: 47; SVL I: 386].

⁶⁹ *Publius Licinius Valerianus* (pred 200 – 260 ali 264) – rimski cesar med leti 253–260 [SJS IV: 572–73, SVL III: 733].

⁷⁰ Stcsl. никомидинскъ градъ, tudi *никѣина*; gr. *Νικομήδεια*, lat. *Nicomedia* – mesto v rimski provinci Bitiniji (stcsl. вѣфинна; gr. *Βιθυνία*, lat. *Bithynia*) v Mali Aziji [SJS II: 430; SJS I: 195].

⁷¹ V zapisu: нѣнѣ ꙗ прѣсно ꙗ въꙗзы вѣкомъ ꙗ

⁷² V [SJS II: 44–45] je zgodba o sv. Kodratu napačno pripisana sv. Kodratu Korintskemu (oba – Kodrat Korintski in Kodrat Nikomedijski – po Ohidskem prologu godujeta 10. marca; VELIMIROVIĆ [1928]). Da je to dejansko žitje sv. Kodrata Nikomedijskega pričajo sami podatki v povesti: a) omenjeno je mesto *Nikomedija* [Sev 97^[29–30]] in ne Korint; b) v legendi sta omenjena dva cesarja *Decij* in *Valerijan*: za časa prvega je bil mučen in usmrčen sv. Kodrat Korintski, pri drugem Kodrat Nikomedijski; c) zgodba v *Supr.* se ne ujema z legendo o Kodratu Korintskem. V potrditev domneve navajam iz Ohridskega prologa še legendo o sv. Kodratu Korintskem:

Sv. Kodrat Korintski se je rodil v gozdu in po materini smrti rasel v naravi, v osamljenosti. Kristjani verjamejo, da mu je bog z oblakov poslal sladko roso na usta. Ko mu je bilo dvanajst let, je odšel v mesto, se izučil lekarstva in zdrvil ljudi z naravnimi leki, še uspešneje pa z molitvijo. V času cesarja *Decija Trajana* so ga leta 250 med novim preganjanjem kristjanov zaprli v ječo, kjer so se mu pridružili prijatelji (*Kiprijan, Dionizij, Anekt, Pavel* in *Kriskent*). Šestorico so nato vlekli po ulicah Korinta, kjer so jih brezbožneži kamenjali in nazadnje z meči usmrtili. Na kraju njihove smrti je nastal izvir vode, ki še danes nosi Kodratovo ime (VELIMIROVIĆ [1928]).

⁷³ *Niceja* (stcsl. никѣинскзи градъ, tudi *никѣна*; gr. *Νίκαια*, lat. *Nicaea* [SJS II: 428–29]) – antično mesto v Bitiniji v Mali Aziji, blizu današnjega mesta Iznik v Turčiji. V Niceji sta bila dva koncila (nicejski 325 in vesoljni 787) ter sedež carigrajskega patriarha [SVL II: 727].

Арамеји,⁷⁴ Cesariji,⁷⁵ Helespontu⁷⁶), katerim so po pričakovanju sledila groba mučenja. Sv. Kodrat je vsa pogumno prenesel (... виіате виіате. плѣти дѣво пакости твориши. ѧ дѣшд не врѣдиши ...; sln. ... udarjajte, udarjajte! Telesu prizadevaš bolečino, duše pa ne moreš raniti ... [Sev 113^[14–16]]) in ostal do svoje mučeniške smrti neomajen v prepričanju, da je kristjan, da je bog samo eden in smo pred njim vsi enaki.

8. (11. marec): 7^(a). list VIII. kvaternija – 1^(b). list IX. kvaternija [listi 61^a–63^b; Sev 119^[15]–124^[15]].⁷⁷ **Žitje Gregorija, rimskega papeža**⁷⁸ (stcsl. григори; gr. Γρηγόριος, lat. *Gregorius*);⁷⁹

začetek: мѣсца марта въ дѣ житие григора папы римскаго ✦ Блажензи григори поставленъ взистъ патриархъ. стѣви бѣши цркви римѣстѣи. ... (sln. Meseca marca, enajstega (dne): Žitje Gregorija, rimskega papeža. Blaženi Gregorij je bil postavljen za patriarha svete božje rimske cerkve ...);

zaključek: (...) прѣчиствѣа ради матере ѣго стѣа богородица. ѧкъ томуу подобаетъ слава честъ ѧ поклананиѣ. [ust. b. z.]⁸⁰ (sln. ... Zaradi njegove prečiste matere, svete bogorodice, mu pristoji slava, čast in poklon, zdaj ...).

Ko je bil blaženi Gregorij še menih v samostanu sv. apostola Andreja,⁸¹ je k njemu prišel berač in ga prosil vbogajme. Sv. Gregorij je bil revežem zelo naklonjen in je svojemu slugi takoj ukazal, naj mu da šest zlatnikov. A beraču to ni bilo dovolj, zato je prišel k sv. Gregoriju še dvakrat prosit. In ker je denarja zmanjkalo, je tretjič vbogajme prejel srebrno posodo, v kateri je sv. Silvija, Gregorijeva mati, vsak dan

⁷⁴ Stcsl. апаминскъ градъ, tudi апамин; gr. Ἀπαμειών, lat. *Apameus* – prav tako mesto v Bitiniji [SJS I: 44].

⁷⁵ Glej op. 65.

⁷⁶ Stcsl. ἑλεσποντѣ; gr. Ἑλλήσποντος, lat. *Hellespontus* [SJS I: 571] – danes *Dardanele*, približno 65 km dolga, od 1,3 do 6 km široka morska ožina, ki ločuje evropski del Turčije od maloazijskega.

⁷⁷ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 121–126.

⁷⁸ *Gregorij I. Veliki* (lat. *Gregorius Magnus*; okoli 540 – 12. 3. 604), štirinšestdeseti rimski papež v letih 590–604; po svojem, med ljudmi zelo priljubljenem, delu *Dialogorum libri* (napisanem med leti 593–594) poimenovan tudi *Gregorius Dialogus*. Bil je prvi papež, ki je bil predhodno menih. Tudi kot papež je živel in zagovarjal preprosto asketsko življenje. Bil je velik mistik. Odlikovala sta ga odločnost in človeška modrost. Svojo službo je pojmoval kot služenje, saj je prav on vrsti papeških nazivov dodal še »servus servorum Dei« – sln. služabnik božjih služabnikov. Iz papeštva je ustvaril glavno duhovno in politično moč na Zahodu. Prizadeval si je za odpravo suženjstva in preprečevanje vojn. Poostрил je cerkveno disciplino in spodbujal razvoj reda benediktincev. Poleg sv. Avguština ga štejejo za duhovnega očeta in učitelja srednjega veka. Trudil se je za ponovno evangelizacijo Velike Britanije, kamor je poslal opata Avguština Canterburyjskega. Reformiral je mašo in dal kanonu njegovo današnjo obliko (*Sacramentarium Gregorianum*). Je avtor številnih teoloških, duhovnih in pastoralnih spisov in pisem. Ustanovil je rimsko pevsko šolo (*Schola cantorum*), jo gospodarsko podprl in uredil s primernimi pravili, zato mu pripisujejo *gregorijanski koral* (LUKMAN 1980: 41). Ponavadi ga upodabljajo v papeških oblačilih, s knjigo in škofovsko palico v roki; včasih je ob njem tudi golob. Je zavetnik učiteljev, učenjakov, glasbenikov in cerkvenih pevcev. Njegovemu spominu je posvečen 12. marec (v *Supr.* 11. marec) [SRL: 379; ODB II: 875–76].

⁷⁹ [SJS I: 434–35].

⁸⁰ V zapisu: и зина ѧ прино ѧ въ вѣкы вѣкомъ. ѧмин ✦

⁸¹ Samostan, posvečen sv. Andreju apostolu (v tistem času imenovan tudi lat. *Clivus Scauri*, gr. *Κλοισσαύρη*, stcsl. κλιοσкауръ, danes pa *Cerkev sv. Gregorija Velikega /San Gregorio Magno/* v Rimu) je iz palače na hribu *Caelius*, podedovane po očetu, ustanovil sam Gregorij Veliki in v prvih letih menišva v njem tudi prebival ([SJS II: 28], LUKMAN 1980: 17, 20).

prinašala sinu kašo za obed. Svojo človekoljubnost in darežljivost je sv. Gregorij ohranil tudi kasneje – kot papež: tako je vsak dan na večerjo povabil dvanajst beračev, da so jedli z njim. Nekega dne je za mizo opazil enega več, njegov obraz pa se je skrivnostno spreminjal: sedaj je bil otroški, takoj zatem pa starikav. Ko mu je sluga zatrdil, da trinajstega berača ne vidi nihče, razen njega samega, je le-tega po večerji poklical k sebi in ga vprašal, kdo je. Berač mu je odgovoril: »Jaz sem tisti berač, ki si mu pred leti dajal vbogajme in zadnji denar, ki si ga premogel. Prav tisti dan se je Gospod odločil, da postaneš papež. Sem namreč angel vsemogočnega Boga in ta me je poslal, da preverim tvoje resnično človekoljubje ...«⁸²

9. (12. marec):⁸³ 1^(b). list IX. kvaternija – 2^(b). list X. kvaternija [*listi 63^b–72^b*; *Sev 124*^{[7L–142^[18]]]:⁸⁴ **Mučenje sv. Pionija** (stcsl. пионии, пионъ; gr. Πιώνιος, lat. *Pionius*),⁸⁵ presbiterja v Smirni,⁸⁶ umorjenem v času Decijevega preganjanja kristjanov sredi tretjega stoletja;⁸⁷}

začetek: МѢСАЦА МАРТА ВЪ ВІ· МЖЧЕНИИЕ СЪДАГО ПІОН'НА.⁸⁸ ПРЪЗВУЧЕРА ЗМУРНЪСКА ГРАДА ∴ ПАМАТЪ СЪЗНИМЪ ОБЪШТЕВАТИ АПОСТОЛОМЪ⁸⁹ ВЕЛИТЪ ВЪДЪЗІ· ІАКО ІЖЕ ПАМАТЪ ТВОРИТЪ⁹⁰ СЪ ВЪСЪМЪ СРЪДЪЦЕМЪ І ВЪРОИЖ· І ІНГЪХЪ ОУТРОУЖДАІЕТЪ.⁹¹ ... (sln. Meseca marca, dvanajstega (dne). Mučenje sv. Pionija, presbiterja v Smirni. Apostol zahteva, da se spoštuje spomin svetih, saj ve, da kdor spomin ohranja z vsem srcem in vero, tudi druge prepriča ...);

zaključek: (...) МЖЧЕНЪ ЖЕ ВЪСИТЪ СЪЗІИ ПІОНІИИ МѢСАЦА МАРТА ВІ· ДЪНЪ СЪБОТА УАСЪ Т· ПРИ НАНЪ⁹² ЦРІ· О НАСЪ ЖЕ ЦРЪЗТВОУЧЕШТОУ ГОСПОДОУ НАШЕМОУ ХРИСТОСОУ· ІЕМОУЖЕ СЛАВА І ДРЪЖАВА ВЪ ВЪКЪЗІ ВЪКОМЪ· АМИН ∴ (sln. ... mučen je bil sveti Pionij meseca marca, dvanajstega dne, v soboto ob deseti uri, za časa cesarja Trajana. Gospodu našemu Jezusu Kristusu, ki kraljuje za nas, njemu slava in oblast na vekov veke. Amen).

Sv. Pionij je kot duhovnik v Smirni zaradi svoje učenosti in skromnosti užival velik ugled celo pri nevernikih, kristjani pa so ga cenili predvsem kot oznanjalca evangelija.

⁸² Glej še: Vanda Babič, Cerkvonoslovanska ostalina na Slovenskem – Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža iz Supraselskega zbornika [*članek v tisku; predvidoma v eni izmed naslednjih številkk SR*].

⁸³ Po Velimiroviću [1928] goduje 11. marca.

⁸⁴ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 126–144.

⁸⁵ [SJS III: 37].

⁸⁶ *Smirna*, tur. *Izmir* (gr. *Σμύρνη*) je mesto in pristanišče na obali Egejskega morja in hkrati upravno središče pokrajine z enakim imenom v zahodni Turčiji.

⁸⁷ Glej op. 68.

⁸⁸ Oblika πιον'на namesto πιονна ali πιονіиа [Blg 124].

⁸⁹ Oblika dat. pl. апостоломъ je nastala pod vplivom predhodne oblike istega sklona свѣтѣиимъ, praviloma pa bi morala biti v nom. sg. Stavak bi se tako glasil: ПАМАТЪ СЪЗНИМЪ ОБЪШТЕВАТИ АПОСТОЛЪ ВЕЛИТЪ [Blg 124; SJS II: 498].

⁹⁰ [Blg 124; po izvorniku pravilno іако іеже памаѣтѣ твориѣти (sln. če se spomin ohranja).]

⁹¹ Obliko оутроуждаіетъ 3. sg. prez. infinitiva оутроуждати najdemo samo na tem mestu v *Supr.* Je paračna; pravilna oblika se glasi: оутверждаѣти: оутверждаіѣ, оутверждаіѣши, 3. sg. оутверждаіетъ ... [Blg 124; SJS IV: 715].

⁹² ... при нанъ црї lok. sg. – v *Supr.* se namesto polne oblike imena траіиъ uporablja skrajšana нанъ [SJS IV: 481].

Krvniki so ga skupaj s somišljeniki (s *Sabino*,⁹³ *Asklepijadom*⁹⁴ ...) prijeli na veliko soboto in vse pregnali v svetišče, kjer se je nadzornik svetišča Polem⁹⁵ zaman trudil, da bi kristjani darovali poganskim bogovom; ti so se v znak protesta vrgli na tla in so jih le z velikim naporom zvelikli v pogansko svetišče. Pri tem so pogani sv. Pionija prosili, naj daruje, saj ga imajo radi in želijo, da ostane živ. Vendar Pionija niso mogli prepričati, zato so ga z ostalimi mučeniki živega zažgali na grmadi. Sv. Pionij pa se je svoje usode veselil, sam se je povzpел na križ, iztegnil roke in zahteval, naj mu roke pribijejo z žebli. Z zaprtimi očmi je potihoma molil in ogenj se ga ni dotaknil. Ko so vsi že mislili, da je mrtev, je odprl oči in se še poslednjič zahvalil bogu.⁹⁶

10. 2^(b). list X. kvaternija – 3^(b). list X. kvaternija [*listi 72^b–73^b; Sev 142^[19]–144^[26]*].⁹⁷

Molitev sv. Pionija;

začetek: МОЛИТВА СЪДАГО ПИВНИНА. ИЖЕ СА ОБРЪТЕ ВЪ ИНО ПИСАНИЕ ꙗ И ВЪ СИХЪЗ КНИГАХЪ ЧТЕ СА РОУМЪСКЪЗ. ПИВНИИ САМЪ СА ИСПОВЪДА КРЪСТИНАНА. СЪШТА. ... (sln. Molitev Sv. Pionija, ki se je pojavila v nekem drugem zapisu. V teh knjigah lahko v latinščini preberemo, da se je Pionij sam izrekel za kristjana ...);
zaključek: (...) ѡзъ же власъ въ ефесъ зы. въ то врѣма ѡупразнивъ са ѡтъ дѣла цѣла. прѣписавъ прѣтлѣковавъ ѡтъ ромѣска азъика азъика⁹⁸ на гръцескъ ꙗ (sln. ... Jaz pa, Vlas, sem se v času, ko sem bil v Efezu,⁹⁹ oddahnil od služenja cesarju in prepisal ter prevedel iz latinščine v grščino ...).¹⁰⁰

VIRI IN LITERATURA

A

Supraseljski kodeks-čti-minej za marec, starocerkvenoslovanska redakcija, XI. stoletje. Rokopisna zbirka NUK v Ljubljani. Kopitarjeva zbirka slovanskih kodeksov. 118 listov oz. 236 str. *Cod. Kop. 2.* (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>)

Kopitarjev prepis celotnega Supraseljskega kodeksa, 1838–1840. Rokopisna zbirka NUK v Ljubljani. Kopitarjeva zbirka slovanskih kodeksov. 599 str. *Cod. Kop. 1.* (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>)

⁹³ Stcsl. САВИНА, САВИНИ, САВИНИИ; gr. *Σαβίνα*, lat. *Sabina* [SJS IV: 3–4].

⁹⁴ Stcsl. АСКЛЕПИАДАЪ; gr. *Ἀσκληπιάδης*, lat. *Asclepiades* [SJS I: 58].

⁹⁵ Stcsl. ПОЛЕМОНЪ, ПОЛЕМЪ; gr. *Πολέμων*, lat. *Polemon* [SJS III: 134].

⁹⁶ Na Vzhodu goduje 11. marca (v *Supr.* 12. marca), na Zahodu 1. februarja. Velimirović [1928] navaja, da so križ s sv. Pionijem zabili v zemljo obnjen navzdol, tako da je ogenj vzplamtel tik pod njegovo glavo, vendar se ni dotaknil niti njegovih las. V *Supr.* ta podrobnost ni opisana, omenjeno pa je, da so ga križali skupaj z duhovnikom Metrodorom (stcsl. МЕТРОДОРЪ; gr. *Μητροδόρος*, lat. *Metrodorus* [SJS II: 216]). Pri tem je bil sv. Pionij na desnem, Metrodor pa na levem križu [Sev 141^{8–12}].

⁹⁷ V digitalizirani izdaji NUK oz. originalu: 144–146.

⁹⁸ азъика азъика – prečrtana dvakrat zapisana oblika [Blg 144].

⁹⁹ *Ephesus* (stcsl. ефесъ; gr. *Ἔφεσος*, tur. *Efes*) je bilo antično grško mesto, v rimskem obdobju pa drugo največje mesto rimskega imperija. Leži na zahodni obali Male Azije.

¹⁰⁰ Grška predloga besedila ni znana, zato je *bolgarska* izdaja Supraseljskega zbornika ne navaja [Blg 142–44].

B

- [*Mikl*]: Fran MIKLOŠIČ, 1851: *Monumenta linguae palaeslovenicae e Codice Suprasliensi*. Vindobonae. 470. *Sign.* 20815 II in 20915 II.
- [*Sev*]: Сергей СЕВЕРЬЯНОВ, 1904: Супрасльска рукопись. Том I. *Памятники старославянского языка*. Том II, вып. 1-й. Санктпетербург. 236. Ponatis iz 1956. *Editiones monumentorum slavlicorum veteris dialecti*. Herausgegeben vom Seminar für slavische Philologie der Universität Graz. Vol. 1. Graz. 1–272 (1. knjiga) in 272–570 (2. knjiga).
- [*Blg*]: Супрасльски или ретков сборник в два тома. Йордан Заимов (Увод и коментар на старобългарския текст), Mario Capaldo [Марио Капалдо] (Подбор и коментар на гръцкия текст). Българска академия на науките. София, 1982. 564 str. (1. knjiga) in София, 1983. 602 str. (2. knjiga).

C¹⁰¹

- Vanda BABIČ, 2011: Cerkvonoslovska ostalina na Slovenskem – Žitja svetnikov v ljubljanskem delu Supraseljskega zbornika (drugi del besedil – od *Mučenja sv. Sabina* do konca) [članek v tisku; predvidoma v: *Zora* 77, Maribor 2011].
- , 2011: Cerkvonoslovska ostalina na Slovenskem – Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža iz Supraseljskega zbornika [članek v tisku; predvidoma v eni izmed naslednjih številk SR].
- Mario CAPALDO, 1980: За състава на Супрасълския сборник. *Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките. 208–16.
- Vatroslav JAGIĆ, 1910: *Энциклопедія славянскої филології*. Санктпетербургъ.
- Andrzej KASZLEJ, 1997: *Dzieje Kodeksu supraskiego*. Supraśl.
- [КМЕ I–III]: *Кирило–Методиевска енциклопедия* Т. I–IV. София, 1985–2003. Супрасълски сборник (avtorica prispevka: Lidia Stefova). Том III. 776–84.
- Куйо КУЕВ, 1980: История на Супрасълския сборник. *Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките. 9–12.
- Franc Ksaver LUKMAN, 1980: *Gregorij Veliki in njegova doba*. Celje.
- Alphons MARGULIÉS, 1927: *Der altkirchenslavische Codex Suprasliensis*. Heidelberg.
- Vladimir MOŠIN, 1971: *Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* (elektronska izdaja NUK Ljubljana). Ljubljana. 44–56. (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>.)
- Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките.
- [SVL I–III]: *Slovenski veliki leksikon*. I–III. Ljubljana, 2003–2005. (I – 2003, II – 2004, III – 2005).

¹⁰¹ Supraseljskemu zborniku je posvečeno ogromno člankov in študij. Izčrpen seznam teh najdemo v [КМЕ III: 781–84] in [Blg 11–16], zato tu navajam samo tisto literaturo, ki je neposredno povezana s temo članka.

[SJS I–IV]: *Slovník jazyka staroslověnského*. I–IV. Praha, 1966–1997. (I – 1966, II – 1973, III – 1982, IV – 1997).

[SRL]: *Splošni religijski leksikon*. Ljubljana 2007.

[ODB]: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. I–III. New York, 1991.

Nikolaj VELIMIROVIĆ, 1928: *Ohridski prolog*. Niš. (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/prolog>)

SUMMARY

The Codex Suprasliensis is the longest Old Church Slavic Cyrillic manuscript dating to the tenth–eleventh centuries. It was discovered by Michał Bobrowski in 1823 in the monastery at Supraśl in north-west Poland and today it is held in three national libraries: the first 118 folia are in the Manuscript Collection of the National and University Library in Ljubljana, 16 folia are in the Russian National Library in St. Petersburg, and the largest portion—151 folia—is in the National Library in Warsaw.

The Codex contains liturgy for the month of March (menology) with orthodox hagiographies and a collection of Lenten and Eastern homilies (panegyric). Altogether it contains 285 pages (37 fascicles and 48 texts including 24 hagiographies, 22 homilies [mostly by John Chrysostom], one encomium and one prayer). The entire codex was written by a single hand—Retko—in the first half of the eleventh century in the western part of eastern Bulgaria.

The Ljubljana section of the manuscript is made up of the first nineteen texts (seventeen liturgical readings for the days from the 4th to the 24th of March, one encomium, and one prayer). The majority of texts are orthodox hagiographies in which only the “saintly” parts of their lives are described. Of the martyrological hagiographies (called *мъченикъ, мъка or страсть*) five can be distinguished by their content (mostly called *житию*), in which the main emphasis is on the saint’s life and the miracles that caused unbelievers to gain faith. The events described in the hagiographies date mostly to the third and fourth centuries (though one dates to the second century, one to the end of the fifth or the beginning of the sixth, and another even to the ninth century) and take place in Asia Minor, Egypt, today’s Tunisia, as well as Rome.

The article gives a detailed account of the first ten texts (from the beginning, i. e., from the Martyrdom of Sts. Paul and Juliana to the Martyrdom of St. Sabina or from page [Sev 1^[1]] to [Sev 144^[26]]).